

Остання спокуса Моралізатора

Олексій Спейсер Кацай

(Нотатки з приводу фантастичного роману

Тимура Литовченка "Приречений жити",

Львів, Видавничий дім "Панорама", 2005)

Отже, маємо наступний варіант. В далекому майбутньому земляни, завдяки відкриттю у Всесвіті гіперпросторових коридорів, розпочинають потужну космічну експансію. Але, як відомо з фізики, дії завжди дорівнює протидія. І ударний фронт розповсюдження земної цивілізації закономірно зіштовхується з таким само фронтом зловісної цивілізації дарків. А оскільки дарки й дійсно демонічно зловісні, то вони першими розпочинають бойові протидії рухові землян. Для того, щоб якнайшвидше припинити війну й здобути бажану перемогу, топ-менеджер металургійно-оборонної галузі Землі, Демін Валявські волею обставин змушений зрадити свою планету й стати керівником агентурної мережі інопланетян для того, аби зруйнувати її зсередини. Більше того, для досягнення цієї мети він змушений власними руками розстріляти зореліт, на якому перебувають члени його родини. Тобто, Валявські трагічно здійснюється над особистим задля досягнення перемоги людства. Загальні оплески.

На перший погляд, роман Тимура Литовченка "Приречений жити" виглядає "фантастикою антуражу". В якій задля комерційної привабливості реальні обставини перенесені до гіперпросторово-космічного та зоряно-військового майбутнього людства. І, дійсно, що могло заважати авторові, не ламаючи голову, закинути свого героя до терористичної мережі сучасної "Аль-Каїди"? Для цього тому потрібно було б лише власноруч розстріляти реальним "стінгером" реальний "боїнг" з дружиною та дітьми на борту. Аналогія, здається, стовідсоткова. Але...

Але дія "Приреченого..." розгортається не в умовах сучасної ліберально-глобалізованої, такої, що за Ф.Фукуямою пахне "кінцем історії", цивілізації, а в умовах цивілізації жорстко армірованої релігійними догматами. Догматами об'єднаного християнства. Тобто, на відміну від комуністичного майбутнього І.Єфремова ("Туманність Андромеди") чи С.Лема ("Магелланова Хмара"), на відміну від тоталітарних візій Є.Зам'ятіна ("Ми") чи Д.Орвелла ("1984"), на відміну, врешті решт, від нескінченного ряду електронно-середньовічних чи постіндустріально-кібернетичних світів, які нам пропонує сучасна фантастика, від усіх цих "Зоряних воєн" та "Матриць", на відміну від усього цього, Т.Литовченко створює та аналізує світ Землі майбутнього, заснований на вибухонебезпечній суміші прогресуючої техніки та догматизованої релігії.

Загалом, як на мій погляд, однією з найвдаліших спроб залучити "клерикального персонажа" — лише персонажа! — до художнього осмислення можливого майбутнього була спроба вже згадуваного С.Лема в романі "Фіаско" з його отцем Араго. Але те осмислення торкалось в основному проблем контакту з позаземними цивілізаціями. "Приречений жити" аналізує, насамперед, цивілізацію земну. Не дивлячись на присутність інопланетян, які, втім, виявляються лише певною антитезою самому її існуванню. До того ж, антитезою діалектичною.

Для підтвердження останнього зауваження достатньо проаналізувати головний конфлікт роману — внутрішній психологічний конфлікт Деміна Валявські. Конфлікт вибору між героїчною самопожертвою та, зовні зовсім не героїчною, зрадою. Яка, втім, за всіма законами діалектики, може виявитися найвищою формою втілення цієї самої самопожертви. І якщо вже Т.Литовченко намагається розмовляти з читачем в релігійних тонах, то і докази останньої тези шукатимемо саме в цій площині.

А вони, ці докази, лежать на поверхні. Варто лише розкрити головну книгу, хоча й подрібненого на церкви та секти, але єдиного в головному, християнства — Біблію. (В лапках зауважу, що, як переконаний атеїст, я відношусь до останньої не в якості якогось критерію віри, а в якості звичайного джерела інформації. Тому, з повагою ставлячись до вірних усіх конфесій, прошу і їх з повагою ставитись до моєї точки зору.) Отже, в багатоплановості Книги книг є один план, який викликає певні суперечки якщо не в колах фахівців-теологів, то, певним чином, в колах мистецьких. І стосується цей план взаємостосунків Ісуса та Іуди. Рятівника та зрадника. Які в діалектичному сенсі не можуть існувати один без одного. Ось як розшифровує цю тезу в своєму творі "Шлях сновидінь: Птах" Герман Гессе: "...хіба зрадництво Іуди, спокутна жертва й загибель Спасителя не були необхідні, священні, наперед визначені й пророковані у найдавніші часи? Хіба була б користь..., була б хоча й найменша користь, якщо змінилося б хоча на йоту божественне приречення і не здійснилося б справа спасіння, якщо ухилився б той самий Іуда з міркувань моралі або розуму від призначеної йому ролі і не пішов би на зрадництво?" І в цьому сенсі Іуда постає найтрагічнішим мучеником в історії людства. Точно так само, до речі, як і Демін Валявські в очах його сучасників.

Крім того, деякі митці прямо кажуть про можливу попередню змову щодо наступної зради між Ісусом і найулюбленішим (!) його учнем — Іудою, яка передувала здачі Спасителя до рук римлян. Особливо яскраво можливість цього була показана в романі Никоса Казандзакиса "Остання спокуса Христа". І з цієї точки зору, як на мій погляд, до ткані "Приреченого жити" варто було б внести уривки з подібних творів, а не вигадану притчу про Єфая авторства вигаданого рабі Реувена Бен-Галеві. Втім, Єфай (Офі) з Нетофафи і дійсно повзбіжно згадується в Священному Писанні ("Книга пророка Єремії", 40:8). А ось Галеві... Мабуть, автор "Приреченого жити" асоціював цей образ з визначним середньовічним єврейським поетом та філософом Іегудою Галеві. На самому ж ділі, не асоціювати його з дев'ятим директором ізраїльської розвідки "Моссад" Ефраїмом Галеві!

Але річ не в цих забавних асоціаціях. Річ в тому, що притча про "Єфая, сина хвойди", вставлена автором "Приреченого..." до тексту роману, стосується більше вірності даній клятві, ніж порушенню її задля досягнення більш величної мети. Ось тільки, хто визначає величність або ницість тієї чи іншої цілі? Сама людина або зовнішній чинник? Бог чи електронна машина?

І ось тут з'являється Моралізатор.

Виявляється, що земна цивілізація майбутнього не лише побудована на релігійних догматах, а й до того ж управляється в своїй діяльності надпотужним комп'ютером. Таким собі "богом з (електронній) машини". Deus ex machina, Моралізатор, був створений задля повсякденної допомоги кожній окремій людині через аналіз її сповіді з наступним наданням слухних порад. Здавалося б, нічого страшного немає. Але уявіть собі мільярди людей, що сповідуються водночас мільярду одиниць периферійного устаткування всесвітнього (бо машина протягнула свої мацавки і до інших планет), може й морально запрограмованого, але — павука. Ми бачимо техніку на службі людини, яка щомиті спокушується змогою стати самою людиною задля задоволення її благ. Додамо, не лише електронно, а й "біблійне унормованих", благ.

Як будь-яка складна система, Моралізатор не може не виявляти потягу до саморозвитку та самовдосконалення. Природно, у своєму машинному розумінні. І саме тому йому доводиться вже не лише розраджувати окремі людські одиниці, не лише надавати прогнози розвитку усього людського суспільства, а й виступати в ролі його ненав'язливого керівника. Тобто, враховуючи масштаби завдань, в ролі Бога. І хоча сам Моралізатор каже, що область його керування обмежена, що "Всесвітом я не керую, на те є інший Керманіч — Всевишній", але чомусь не хочеться йняти йому віри.

Мабуть, через те, що єзуїтська ненав'язливість "обмеженого Керманіча" стає рельєфно помітною лише тоді, коли стає зрозумілим, що трагедія Деміна Валявскі відбулась не через випадковий збіг обставин, а була... ретельно й по-механічному холоднокрівно спланована Моралізатором. Приречений жити опісля вбивства власної родини та зради планети, головний герой роману став ще й механізмом для наступного "божественного" вдосконалення земного цивілізації, яку кібер-Бог своїм кібер-Мозком вже поділив на "божих овець", "овець агресивних" та "вовків в овечій шкурі". Панувати в цьому світі, за електронним його розумінням, мають "агресивні вівці", які керуватимуть "вівцями божими", використовуючи в кризових ситуаціях "вовків", і потім знову заганняючи останніх до їхніх лігв.

Ця теорія перманентного використання зла для перемоги добра і є основою релігійно-кібернетизованої цивілізації майбутнього. Чи, може, вже й нашої, сьогоденної? І ось дитяча казка зненацька перетворюється на сумну притчу, а утопія на антиутопію, оскільки, чому б і злу не використовувати перманентного добра для досягнення своїх власних зловісних цілей? І з цієї точки зору, може здатися, що сама поява дарків на космічних об'єктах, виявляється закономірною. Закономірною для спасіння людства від... Моралізатора. Адже механізмом чергового перетворення Бога на Диявола знову має стати Демін Валявскі, який вже зрозумів правила цієї нелюдської

гри.

Втім, це може бути і його, чудом врятований (за допомогою, до речі, того ж Моралізатора) син — Маленький Мук. І тоді події можуть набути й дійсно біблійного звучання, і Син Людський зведе нанівець останню спокусу Моралізатора — стати неподільно єдиним Богом релігійно унормованого людства. Бо трійця "Демін-Мук-Моралізатор" набуватиме сенсу зовсім іншої Трійці. Але, це зовсім інша історія.

Як могла б бути іншою історією і історія про те, що ж таки відбувається за стінками гіперпросторових коридорів. Людство майбутнього цього ще не знає. Воно просто користується цим феноменом так само, як ми користуємось електрикою, докладно не розуміючи сутності цього явища. І дійсно, для отримання побутового зиску завжди вистачало побутових знань. Мавпа звикає отримувати банан при вмиканні червоної лампи, людина звикає не лізти пальцями до кімнатної розетки. Але, не дивлячись на це, Знання, Знання з великої літери, нікуди не зникає. Воно існує. І якщо заглиблюватись у нього, то:

"— Можливо, я й невіглас, але знаю напевне: там, за межею того коридору, — Всевишній!

— Що-о-о?

— Не "що", а "Хто"! — переможно мовив Шварцманн".

І ось тут особисто в мене виникає таки запитання: що ж тоді існує ПО ЦЕЙ БІК тунелю у просторі? В якому світі, розвиток якого намагається дослідити Т.Литовченко, живемо усі ми в якості далеких предків героїв "Приреченого жити"? Адже в ньому, в цьому світі, чомусь не викликає почуття святості побудова нових і нових церков, що зростають на пострадянському просторі наче гриби опісля дощу, і на які потрібні чималенькі кошти, в той час, наприклад, коли по вулицях малих та великих міст цього самого простору никаються бомжі та безпритульні діти. Ні, в цьому світі почуття від усього цього виникають полярно протилежні.

Втім, можливо, я помиляюсь. Як і рабі Шварцманн. Може, все правильно і за стінками гіперпросторових коридорів на людство чекає зовсім не Всевишній? А істота, що протистоїть йому і з якою довелося зіткнутися екіпажу зорельоту "Льюїс і Кларк" з фантастичного трилеру Пола Андерсона "Крізь обрій", провалившись до неї крізь чорну дірку у космосі. Що ж, тоді все стає на свої місця. І наш світ дійсно наповнений божеською сутністю, яку, втім, часу від часу треба захищати від позагіперпросторових істот. Спокушуючись тоді, якщо не роллю Бога, то що роллю Моралізатора — точно.

"Зрозумівши все, Демін замружився, міцніше обійняв Мука. Як і годиться, диво сталося зненацька. Але Моралізатор заздалегідь спланував і ретельно підготував його. То що, все-таки стерти цю паскудну машину на порох? Або — навпаки — пристати на його пропозицію і разом з ним та Президентом Людства відділяти вовків від овечок?.."

Питання залишається відкритим. Спокуса триває.